

«بحران کارآمدی» مسأله‌ای است که امروز کشور ما را مورد تهدید جدی قرار داده است. طرح و تبیین دیدگاه‌های اندیشمندان و فیلسوفان سیاسی اسلام، می‌تواند راهکارهای مهم و اساسی را برای حل این معضل ارائه دهد. در این راستا مقاله حاضر به طرح اندیشه امام خمینی(ره)، درباره کارآمدی پرداخته و چندین شاخصه مهم کارآمدی دولت تحت عنوان کارآمدی اخلاقی، حقوقی، اقتصادی، مدیریتی و سیاسی با استفاده از مجموعه صحیفه امام، ارائه و تبیین شده است. دولتی که نتواند این ویژگی‌ها را در خود به وجود آورد، دچار «بحران کارآمدی» می‌شود و بحران کارآمدی اولین قدم به سمت بحران مشروعیت است.

■ **حکومت‌اسلامی؛ حکومتی کار آمد**

مسئله اول در حکومت اسلام توجه به سعادت دنیوی و اخروی است. امام می‌فرمایند: «ان‌شاءالله اگر حکومت اسلامی جریان پیدا بکنند، برای همه رفاه هست، برای همه سعادت هست، برای همه رفاه و سعادت دنیا و آخرت هست» عمده شاخص‌هایی که باعث کارآمدی حکومت اسلامی می‌شود، عبارت است از:

۱- «حکومت اسلامی مساوی با پیشگرایی و تمدن و ترقی است، نه مخالف با آن».

۲- «حکومت اسلامی مبتنی بر حقوق بشر و ملاحظه آن است. هیچ سازمانی و حکومتی به اندازه اسلام ملاحظه حقوق بشر را نکرده است».

۳- «آزادی و دموکراسی به تمام معنا در حکومت اسلامی هست».

۴- «اسلام در رابطه بین دولت و زمامدار و ملت ضوابطی و حدودی معین کرده است و برای هر یک بر دیگری حقوقی تعیین نموده است که در صورت رعایت آن هرگز رابطه مسلط و زیر سلطه به وجود نمی‌آید».

۵- «در حکومت اسلام، جو، جو محبت است. بین شخص اول مملکت با فردی که به حسب نظر مردم ادنی حساب می‌شوند فرق اساسی مربوط به دنیا نیست».

۶- «در حکومت اسلامی، اداره‌اش برای رفاه مردم است، نظامش برای رفاه مردم است، رئیس‌جمهور مردم برای رفاه مردم است، نخست‌وزیرش برای رفاه مردم است و محیط، محیط محبت است».

با توجه به شاخصه‌های مذکور حکومت اسلامی چارچوب لازم برای یک دولت کارآمد را دارد اما داشتن شرایط کافی نیست و باید این شرایط به منصفه اجرا برسد

■ **ماهیت دولت و حکومت در اسلام**

در اندیشه سیاسی امام خمینی ماهیت دولت و حکومت در اسلام، خدمتگزاری به مردم است. هر میزان دولت‌ها بتوانند خدمتگزار باشند، به همان میزان خواهند توانست پشتیبانی ملت را به خود جلب کرده، کارآمد باشند و جلوی هر گونه شکست و ناکامی را بگیرند.امام اساسا حکومت را تنها به معنای «خدمتگزاری به مردم» می‌داند و می‌فرماید: «اسلام حکومت به آن معنا ندارد، اسلام خدمتگزار دارد. شما خودتان را حاکم مردم ندانید، شما خودتان را خدمتگزار مردم بدانید. حکومت همان خدمتگزاری است.» خدمتگزاری مردم فضیلتی آنچنان والاست که حتی انبیا و اولیای بزرگ خدا نیز خود را خدمتگزار مردم می‌دانستند: «نبیسا خودشان را خدمتگزار می‌دانستند، نه اینکه یک نبی‌ای خیال کند حکومت دارد بر مردم، حکومت در کار نبوده، اولیای بزرگ خدا، انبیای بزرگ همین احساس را داشتند که اینها آمدند برای اینکه مردم را هدایت کنند، ارشاد کنند، خدمت کنند». در نظر امام، مفهوم مقابل خدمتگزاری، فرمانفرمایی است. دولت‌ها تا زمانی می‌توانند ادعای خدمتگزاری به مردم کنند و کارآمد باشند که خود را واقعاً توکر مردم قلمداد کنند: «دولت‌ها خدمتگزار مردم هستند، نه فرمانفرما». «دولت مال مردم است، توکر مردم است، دولت‌ها خدمتگزار مردمند.» و در این

اصول و شاخصه‌های کارآمدی دولت

فاتحه امام بر دولت ناکارآمد

- محسن رضوانی

امام می‌فرماید: «اگر همه اشخاص و همه گروه‌ها و همه نهادهایی که در سرتاسر کشور هستند به قانون خاضع بشویم و قانون را محترم بشماریم، هیچ اختلافی پیش نخواهد آمد. اختلاف از راه قانون‌شکنی‌ها پیش می‌آید.»

کارآمدی اقتصادی

۴- اجرایی برنامه اقتصادی اسلام: اجرای درست برنامه اقتصادی اسلام، ملت را در رفاه و آسایش قرار می‌دهد: «اگر ملت ایران تسلیم احکام اسلام شوند و از دولت‌ها بخواهند برنامه مالی اسلام را با نظر علمای اسلام اجرا کنند، تمام ملت در رفاه و آسایش زندگی خواهند کرد».

۵- ریاضت اقتصادی مسؤولان: امام در سیره، عمل و گفتارشان، همیشه در تلاش بودند مسؤولان را به این نکته توجه دهند که زندگی شخصی خویش را باید با کم‌درآمدترین قشر جامعه سازگار کنند: «ما از روی هم‌جو حکومتی [حکومت حضرت امیر علیه‌السلام] داریم. یک حکومت عادل که نسبت به افراد رعیت بی‌معتقدند هم‌سطحی مردم و مسؤولان باعث رضایت مردم می‌شود.» «اگر یک حکومت و دستگاه‌های حکومت زندگی شخصی‌شان جوری باشد که مردم ببینند نزدیک به زندگی آنهاست، مردم قانع می‌شوند، مردم راضی می‌شوند، عسیان تمام می‌شود.» توجه و عمل نکردن به این اصل، از عوامل مهم انحطاط و زوال دولت‌هاست: «آن روزی که دولت ما توجه به کاخ پیدا کرد، آن روز است که باید فاتحه دولت و ملت را بخوانیم. آن روزی که رئیس‌جمهور از آن خوی کوخ‌نشینی بیرون برود و به کاخ‌نشینی توجه بکند، آن روز است که انحطاط برای خود و برای کسانی که با او تماس دارند پیدا می‌شود. آن روزی که مجلسیان خوی کاخ‌نشینی پیدا کنند و از این خوی ارزنده کوخ‌نشینی بیرون بروند، آن روز است که ما برای این کشور باید فاتحه‌بخواییم.»

۱- فتح قلوب مردم: دولت‌ها اگر چه به راحتی می‌توانند مملکت و ملتی را زیر سلطه خویش بکشانند اما هرگز نمی‌توانند دل‌های آنان را متوجه خویش کنند: «ای دولت‌ها، فتح مملکت که چیزی نیست، فتح قلوب مهم است.» حکومت بر دل‌ها تنها راه اقتدار دولت‌هاست و کارآمدی و پایداری دولت‌ها نیز در صورتی است که ملت با تمام وجودش موافق با آن باشند: «وقتی حکومتی پایه قدرتش بر دوش ملت نباشد و ملت با قلبش با آن موافق نباشد، هر چه قدرتمند باشد کم نمی‌تواند پایداری کند.» حتی از دید امام: «حکومت صدر اسلام، حکومت بر قلوب بود و لهذا با جمعیت‌های کم بر امپراتوری‌های بزرگ غلبه کردند.» طبیعتا حکومتی نیز می‌تواند بر قلب‌ها حکومت کند که مردمی و خدمتگزار باشد.

۲- تزکیه دولتمردان: در حکومت اسلامی، حاکم و کارگزاران باید از نظر اخلاقی خود را تزکیه کرده باشند. اصلاح و افساد کشور و حتی کشورها بستگی به رعایت یا ترک این اصل مهم دارد: «تزکیه برای دولتمردان، برای سلاطین، برای رؤسای جمهور، برای دولت‌ها و برای سردمداران بیشتر لازم است تا برای مردم عادی. اگر افراد عادی تزکیه نشوند و طغیان پیدا کنند، یک طغیان بسیار محدود است. لکن اگر طغیان در کسی شد که مردم او را پذیرفته‌اند، این گاهی یک کشور و گاهی کشور‌ها را به فساد می‌کشد.» امام همچنین می‌فرمایند: «اگر آن کسی که در رأس حکومت است، خودش را اصلاح نکند و تابع قوانین اسلام نباشد، قوانین اسلام را در مملکت وجود خودش اجرا نکند، این نمی‌تواند حکومت اسلامی باشد و حاکم اسلامی باشد.»

کارآمدی حقوقی

۲- حاکمیت قانون: قانون محور وحدت یک نظام سیاسی محسوب می‌شود. همه ادیان، بویژه دین مبین اسلام، برای ارائه و اجرای قانون در جامعه آمده‌اند و به سبب اهمیت آن، همه انبیا، پیامبر اسلام و ائمه علیهم‌السلام خود را در برابر آن خاضع و تسلیم می‌دانستند. عمل به قوانین جلوی هر گونه اختلاف و بی‌نظمی را گرفته و جامعه را به سمت اهداف تعیین‌شده سوق می‌دهد. بنابر دیدگاه امام، وجود اختلافات در جامعه ناشی از قانون شکنی‌هاست.

اینها فاسد باشند، مملکت را به فساد می‌کشند، همه بُدهای مملکت را رو به نیستی و فساد می‌برند.» «تا دولت صالح نباشد، مملکت صلاحیت پیدا نمی‌کند.» یکی از راه‌های شایسته‌سالاری، گزینش مسؤولان از طبقات متوسط و پایین جامعه است. اساس ادامه یک پیروزی و انقلاب در امری است که به نظر می‌آید در رأس امور واقع است و آن اینکه دولت، مجلس و کسانی که در ارتش و سپاه هستند از طبقه متوسط و مادون باشند. مادمای که مجلس و ارگان‌های دولتی از این طبقه تشکیل بشود، امکان ندارد یک دولت و قدرت بزرگ اوضاع را به هم بزند. مساله دیگر گزینش افراد شایسته است. دولت بدون گزینش اشخاص متعدد و متخصص در رشته‌های مختلف موفق نخواهد شد و دولتمردان در گزینش همکاران به کاردانی و تعهد آنان و بهتر خدمت کردن آنها به کشور و در منافع ملت بودن تکیه کنند تا در پیش حق‌نقداری و ملت روسپید باشند، نه بر دوستی و آشنایی و حرف‌شنوی بی‌تفکر و تأمل که این رویه موجب ناکامی در خدمت به کشور است. دوست خوب برای دست‌اندرکاران آن است که در پیشرفت امور محوله به آنان مؤثر باشد و در خدمت ملت باشد، نه در خدمت آنان. هر که و هر چه خواهد بود. دولتمردان از دانشمندان و متخصصان متعدّد استمداد کنند تا راز موفقیت را به دست آورند.

۱۱- وحدان کاری: اگر یک مملکت کارمندش و دولتش و ملتش و روحانیتش و بازارش و همه چیز، وقتی هر کدام به آن وظایفی که خدای تبارک و تعالی محول کرده بر آنها، خوب عمل کردند، این مملکت بعد از چندی همه‌اش درست می‌شود.وجدان کاری از عوامل مهم پشتیبانی ملت از دولت است. چون «وقتی دولت خوب کار کند برای ملت، آنها هم پشتیبانند.»

استغفای مدیران ناکارآمد، عملی صالح و عبادت به شمار می‌رود: «ای متصدیان و دولتمردان از زده به اصطلاح بالا تا پایین، به هوش باشید که در دوره‌ای سعادت و شقاوت قرار دهید. اگر به واسطه سوءمدیریت و ضعف فکر و عمل شما، به اسلام و مسلمین ضرری و خلیلی واقع شود و خود می‌دانید و به تصدی ادامه می‌دهید، مرتکب گناه عظیمی و کبیره مهلکی شده‌اید که عذاب بزرگ دانمگزتان خواهد شد. هر یک در هر مقام احساس ضعف در خود می‌کند، چه ضعف مدیریت و چه ضعف اراده، از مقاومت در راه هواهای نفسانی، بدون جوسازی، دلاوریانه و با سرفرازی نزد صالحان از مقام استعفا کند که این عمل صالح و عبادت است.»

۱۲- رسیدگی سریع به امور مردم: تجمل‌پرستی، اسراف و کاغذبازی اداری، یکی از عوامل مهم ناکارآمدی دولت محسوب می‌شود. این عمل باعث

طولانی تر شدن رسیدگی به امور مردم شده و در نتیجه مردم را نسبت به پشتیبانی از نظام و دولت دلسرد می‌کند: «باید تمام ادارات از تجمل‌پرستی و اسراف و کاغذبازی بپرهیزند و کار مردم را سریعاً انجام دهند.»

۱۳- اصلاح اداری: دولت برای بالا بردن رشد کارآمدی خویش نیازمند اصلاح اداری در مقاطع مختلف است: «اصلاح دولت و اصلاح ادارات و اصلاح جامعه و بازسازی، همه اینها بر دوش شما آقابندی است که در رأس امور هستید و چنانچه همت نگمارید چه بسا که ما قدم را به واپس برداریم.»

۱۴- فسادزدایی: وجود فساد در جامعه و تعقیب و ترمیم نکردن آن یکی از عوامل مهم زوال و انحطاط دولت است: «دولت و همه موظفند وقتی فسادی واقع شد، اعضاء نکنند و همان یک مورد را از بین ببرند تا سرایت نکند تا اینکه یک جمهوری به فساد کشیده بشود و یا در دنیا بدنام شود.»

۱۵- پرهیز از برخورد تکلیفی با مردم: «اگر این احساس پیش بیاید که من آن بالا هستم و دیگران باید از من اطاعت بکنند و یک تکلیفی است و بخواهید با تکلیف و تکلف به مردم حکومت کنید، این باز به حالت سابقه برمی‌گردد و مردم از شما جدا می‌شوند.»

اصول و شاخصه‌های کارآمدی دولت در اندیشه سیاسی بنیانگذار جمهوری اسلامی

تقریب تاریخ

شهادت آیت‌الله سعیدی در زندان رژیم پهلوی (۱۳۴۹ش)

آیت‌الله سیدمحمدرضا سعیدی‌خراسانی در سال ۱۳۰۱ ش (۱۳۴۱ ق) در مشهد مقدس دیده به جهان گشود. ایشان پس از خواندن درس جدید و مقدمات و سطوح متوسطه به قم عزیمت کرد و از آیت‌الله سیدحسین بروجردی و دیگر آیات عظام بویژه امام خمینی(ره) بهره‌مند شد. شهید سعیدی در دوران سیاه ستمشاهی، به مبارزات سیاسی روی آورد و با ایستادگی و صف‌ناپذیری علیه استبداد رژیم شاهنشاهی قند علم کرد. به دنبال فعالیت‌های ضد رژیم ستمشاهی که از جانب این عالم مجاهد صورت می‌گرفت، ساواک ایشان را در یازدهم خرداد ۱۳۴۹ش بازداشت و زندانی کرد. مزدوران ساواک در زندان، این سیدوالا مقام را به شد‌بندترین نحو شکنجه کردند ولی ایشان با روحیه‌ای بالا مقاومت می‌کرد. سرانجام، ساواک که از به زانو درآوردن این असوه پایداری ناامید شده بود ایشان را در زندان به شهادت رساند.

■ ■ ■

عزل «بنی‌صدر» از فرماندهی کل قوا از سوی امام خمینی (ره) (۱۳۶۰ش)

با انتخاب بنی‌صدر به ریاست‌جمهوری در بهمن ۱۳۵۸، مسأله‌انتخاب‌نخست‌وزیر و تشکیل دولت مطرح شد که در این باره بین رئیس‌جمهور و مجلس شورای اسلامی اختلاف نظر پدید آمد. پس از کشمکش‌هایی سرانجام در شهریور ۱۳۵۹، شهید محمدعلی رجایی به‌عنوان نخست‌وزیر به مجلس معرفی و موفق به کسب رأی اعتماد شد و دولت خود را تشکیل داد. با اینکه مساله مورد اختلاف، ظاهراً حل شده بود، اما کشمکش و اختلاف پنهانی و آشکار بین رئیس‌جمهور و مخالفتان در مجلس و خارج از آن ادامه پیدا کرد. با آغاز جنگ، با اینکه آن سال، تمام تان و فکر مسؤولان را به خود مشغول کرده بود، اما در عین حال، اختلاف میان سطح بالای کشور ادامه یافت. در عرصه جنگ نیز، بنی صدر در مقام فرماندهی کل‌قوا، معتقد به جنگیدن به شیوه اشکائیان بود یعنی نیروی دشمن به درون مز کشیده شده، سپس محاصره و نابود شود. این سیاست نظامی، باعث اشغال نقاط وسیعی از اراضی ایران اسلامی توسط ارتش متجاوز بعث شد و بر اثر عدم ارسال مهمات و نیرو به خط مقدم، نیروهای اسلام برغم جانفشانی‌ها و حماسه‌آفرینی‌های مثال‌زدنی، مجبور به عقب‌نشینی شدند در نحوه اداره کشور نیز، کوشش‌های امام که دوطرف را به رفع اختلاف و وحدت و تقاهم دعوت می‌کرد بی‌ثمر ماند. در نتیجه حضرت امام خمینی(ره)، در بیستم خرداد ۱۳۶۰، طی حکم کوتاهی، ابوالحسن بنی‌صدر را از فرماندهی کل‌قوا که به نیابت از ولی فقیه در اختیار داشت، عزل کرد و در آن بی، مجلس شورای اسلامی، طرح عدم کفایت سیاسی بنی صدر را با اکثریت آرا در ۳۱ خرداد آن سال به تصویب رساند.

■ ■ ■

آغاز جنگ آمریکا و انگلیس (۱۸۱۲م)

از وقایع مهم تاریخ آمریکا در نیمه اول قرن نوزدهم، جنگ آمریکا و انگلیس است که در دهم ژوئن ۱۸۱۲م روی داد و بیش از ۲ سال به طول انجامید. علت بروز جنگ، محاصره دریایی فرانسه از طرف انگلستان و جلوگیری از رفت و آمد کشتی‌های آمریکایی در آب‌های مجاور اروپا بود اما آمریکا برای شروع جنگ دلایل دیگری داشت که عمده‌ترین آن، کمک‌های پنهانی انگلیس به سرخ‌پوستان آمریکایی برای شورش برضد حکومت مرکزی آمریکا بود. در ادامه این‌س جنگ، نیروهای آمریکا در ۱۸ ژوئن سال ۱۸۱۲م به متصرفات انگلیس در کانادا حمله‌ور شدند و شهر تورنتو را به آتش کشیدند. پیشروی نیروهای آمریکا در کانادا در اواخر سال ۱۸۱۲م متوقف شد و جنگ فرسایشی بین نیروهای طرفین ادامه یافت، تا اینکه نیروهای انگلیسی در ماه آگوست سال ۱۸۱۴م در سواحل شرقی آمریکا پیاده شدند و تا واشنگتن، پایتخت این کشور پیش رفتند. نیروهای انگلیس سپس به تلافی آتش‌زدن تورنتو از طرف آمریکا، واشنگتن را آتش زدند. ولی پیشروی آنها در داخل خاک آمریکا در شهر بالتیمور متوقف شد و قوای انگلیس تا پایان سال ۱۸۱۴م از سواحل شرقی آمریکا بیرون رانده شد. در نهایت، مذاکرات صلح بین آمریکا و انگلیس از اواخر سال ۱۸۱۴م در بلژیک آغاز شد و در ماه دسامبر به امضای قرارداد صلح بین ۲ کشور انجامید.

با تصرف و تاختن در مقاله اصلی منتشر شده در فصلنامه علوم سیاسی - شماره ۱۹

❁ منابع سخنان حضرت امام خمینی(ره) در دفتر روزنامه موجود است.

